

Lakstīgala

Ilze Medne

ELFRĪDAI PAKULEI – 100

No operdziedoņa Maigura Andermaņa atmiņu stāstiem uzzinām zīmīgu atgadījumu pagājušā gadsimta 50. gados Liepājā, kad pēc veiksmīgi nodziedātā koncerta pa ielu ejošo mūziķu pulciņu, kurā ir Elfrīda Pakule, viņas dzīvesbiedrs Aleksandrs Daškovs, Maigurs Andermanis un vēl kāds kolēģis, diezgan uzstājīgi uz strīdu vēlējies izaicināt kāds pamatīgi iereibis padomju armijas virsnieks. Daškova mestie jociņi situāciju nokaitējuši ne pa jokam un vairs tikai brīdis bijis līdz kautiņam. Līdz kāds no dziedātājiem, vēloties izlidzināt konfliktu, noteicis, ka šeit taču esot mākslinieki, vai nu nevar mierīgi attiecības nokārtot. Virsnieks izsmējīgi atteicis: “Jūs un mākslinieki? Kara laikā Lielajā teātrī es dzirdēju dziedam Elfrīdu Pakuli. Lūk, tā ir māksliniece!” Dziedātāja neapmulsa, laipni sniedza viņam roku un teica: “Esmu Elfrīda Pakule”. Virsnieks teju vai pārakmeņojies, tad izslējies miera stājā un salutējis, godinot dziedātāju.

Elfrīda Pakule un viņas koloratūrsoprāns Latvijas vokālās mākslas vēsturē ir unikāla parādība. Ne pirms viņas radošā zenīta laika 20. gs. 40.–50. gados, ne līdz pat mūsu dienām nesastopam meistarībā, diapazonā, skanīgumā, vieglumā un virtuozitātē līdzīgu balsi. Tās tapšanas stāsts ir visnotaļ neparasts. Māldermeistara ģimenē 1912. gada 2. jūnijā Rīgā dzimušās Elfrīdas skanīgo balsi pirmā pamanījusi aukle, kas praviētiski teikusi skaļi protestējošajam bērnam: “Pabrēcies vien – būs vingrākas plaušas! Kas zina, dienās kļūsi dziedātāja!”. Gan tēvs, gan četras tēvamāsas mīlējušas mūziku – visi labprāt dziedājuši, spēlējuši klavieres, apmeklējuši operizrādes un koncertus. Lai gan māte sapņojusi, ka meita kļūs par mediķi, Elfrīdai šaubu par izvēli nebija – viņa būs mūziķe. Savu audzēkņu pulkā Elfrīdu uzņēma viens no labākajiem klavierpedagogiem Rīgā Nikolajs Iljišs. Vēl līdzās klavierspēlei un skolas gaitām arī valodu mācību kursi un plastikas stundas, teātru, operas, koncertu apmeklējumi – laba izglītība ģimenē tika uzskatīta par nepieciešamību.

Izšķirošs bija 1930. gads, kad viena no tēva māsām aizvien bīklo un kautrīgo astoņpadsmitgadīgo Elfrīdu aizveda pie konservatorijas profesora, pazīstamā dziedoņa Paula Saksa, kurš bija ar mieru skolot par talantīgu atzīto jaunkundzi, bet ar striktu nosacījumu: atteikties no jebkuras uzstāšanās atklātībā, pirms viņš nebūs pilnībā izslipējis

Elfrīda Pakule un Aleksandrs Daškovs – Margarēta un Mefistofelis Šarla Guno operā “Fausts”. 1948. gads

balsi. Metode darbam ar topošiem dziedoņiem – pareizi nostādīta, uz diafragmas balstīta elpa, ar speciāli izstrādātiem vingrinājumiem panākts plašs elpas plūdums, izlidzināts skanējums visos reģistros, arī vienkāršība un dabiskums līdzās ar individualitāti. Profesors bijis pārliecināts, ka galvenais ir izkopt vidējo reģistru, tādēļ dziedāt augstāk par trešās oktāvas fa vai sol tika aizliegts, lai gan balss spēja viegli uzkāpt līdz pat ceturtās oktāvas do. Elfrīda Pakule atceras: “Stingrais skolotājs sākumā neļāva “uzskrūvēt” balsi līdz pārāk augstiem toņiem un teica – nedrīkst paļauties laimīgas nejaušības brīžiem, talants vien nav nekas stabils, ja nenorūdās darbā, visam dzīvē jābūt ar stingru pamatu, arī dziedāšanai!” Pirmie divi gadi aizritēja ar gammām vien, tad tika ļauts pievērsties Franča Šūberta dziesmām. Par nozīmīgu apmācības daļu kļuva kopīgi apmeklēti koncerti, pēc kuriem skolotājs ar audzēkņiem analizēja dzirdēto. Turklāt ne tikai vokālistu priekšnesumus, bija jāklausa arī pianisti, vijolnieki, jāapmeklē simfoniskie koncerti. Šī rūpīgā, filigrānā skola ilga astoņus gadus. Lai gan nelielu praksi tika ļauts gūt koncertos provincē, sākot ar 1936. gadu, Rīga vēl nepazīna dziedātāju Elfrīdu Pakuli, kaut ļaudis jau mēloja, ka profesoram esot kāds noslēpumains talants.

1938. gada 3. maijā Radiofonā notika ilgi gaidītais pirmais koncerts ar Arvīdu Pārupu pie diriģenta pulsts, un tas izraisīja negaidīti plašu atbalsi. Vasarā sekoja koncerts Dzintaros vairāk nekā tūkstoš klausītājiem, novembrī Melngalvju namā, un zvaigzne bija dzimusi! Zilbinošā koloratūrtehnika, skaistais tembrs, nedzirdētais, sarežģītais repertuārs pārsteidza gan publiku, gan kritiķus. Pat Jēkabs Graubiņš atzina, ka šī balss ir patiesi neikdienišķa parādība, cildinoši vērtēja tās augšējo reģistru, vieglo koloratūrtehniku un pievilcīgo tembru, norādot arī uz kļūdām un paveicamo, lai sasniegtu īsteni nevainojamu līmeni.

Kādu no koncertiem radio ēterā noklausījies arī tolaik Latvijas Nacionālajā operā strādājošais maestro Leo Blehs – ilggadējs Berlīnes Valsts operas diriģents, kurš jauno dāmu lika aicināt uz pārrunām operā. Jau ilgāku laiku izslavētais Mocarta operu interprets sapņojis uzvest operu “Burvju flauta”, bet nebija piemērotas izpildītājas sarežģītajai Nakts karalienes lomai. Dzirdējis Pakules balsi, Blehs esot iesaucies: “Tagad mēs varam uzvest “Burvju flautu”!”

Aicinājums dziedāt šo lomu Elfrīdai bijis pārsteigums – līdz šim ne reizi viņa nebija stāvējusi uz skatuves, nebija arī nekādu aktierisko iemaņu. Blehs iebildumos neklausījās – Nakts karalienei neesot skatuviskas darbības, tas esot labs pirmais solis dziedātājai. Atteikties bija neiespējami, un kopā ar Paulu Sakstu tiek sagatavota loma, ar instrumentālu precizitāti izslīpētas koloratūras.

Elfrīda Pakule: “Kad sākās mēģinājumi, Leo Blehs vispirms noklausījās manus solo un tad bija ansambļi. Uz tiem visi ieradās jau pusstundu ātrāk, viņš ar mums sarunājās, koķetēja, jokus dzina. Bet tad, kad plkst. 11 sākās mēģinājums, joku vairāk nebija. Ja kāds uzdrošinājās atnākt ar notīm rokās mēģinājumā – tas vispār vairs neeksistēja. Skatuves mēģinājumos viņš vēlējās, lai visi uz viņu un viņa mājienu skatāmies, jo uzskatīja, ka opera ir muzikālā drāma un pirmajā vietā tajā ir mūzika”.

Elfrīda Pakules partnere Paminas lomā bija Erna Traviņa: “Leo Blehs bija ļoti augstās domās par Elfrīdas dziedājumu. Viņš atzina, ka tas ir īsti mocartisks un atbilst pasaules līmenim. Viņu jau vienmēr visi slavēja, taču izcilais stāvoklis nekad nepadarīja Elfrīdu iedomīgu un viņa nekad neattālinājās no kolēģiem. Un par to mēs viņu mīlējām. Ir daudzi labi dziedātāji ar lieliskām balsis dotībām un pat spožu tehniku, taču viņu priekšnesums klausītāju dažkārt neaizrauj. Turpreti Elfrīda Pakule vienmēr iekaroja klausītāju sirdis tāpēc, ka viņas izcili tīrajai, dzidrajai balsij piemita arī dvēseles siltums. Bez tam viņai bija arī izcili augsta meistarība, lieliski izkopta tehnika, kas īpaši nepieciešama koloratūrdziedātājam. Viņas priekšnesums vienmēr bija izlīdzināts un apgarots. Šo divu īpašību savienojums padarīja viņu par tāda mēroga mākslinieci, kādu mēs vēl diemžēl pagaidām neesam sagaidījuši”.

Daudzus gadus vēlāk operkolēģe Anna Ludiņa saņem vēstuli no Stokholmas, kurā Leo Blehs sūta speciālus sveicienus *meiner Königin der Nacht*. Tas Elfrīdu Pakuli ļoti aizkustinājis.

Dziedone Anna Ludiņa, kas ar Elfrīdu Pakuli bija kaimiņienes vienā ģērbtuvē: “Visām lietām Elfrīda piegāja ar ļoti lielu atbildības sajūtu. Viņa bija ļoti precīza un kārtīga. Tas ļoti patika Leo Bleham un viņš viņu bieži slavēja. Viņš bija diriģents, kas neļāva pieļaut ne mazāko kļūdu, pat mazākais punktiņš viņam bija svēts un to vajadzēja izpildīt. Un Elfrīda Pakule savu lielo Nakts karalienes āriju dziedāja brīnišķīgi. Visur, kur parādījās, viņa vienmēr saistīja ar savu izskatu, izturēšanos. Slaida, skaista, vienmēr ļoti labi apģērbusies, izturējās kā dāma. Viņai balss skanēja spoži, viegli, lidojums, pilns diapazons no augšas līdz apakšai, viņai nebija nekādu grūtību nevienā partijā”.

1940. gada decembrī piepildījās sapnis – Violetas loma, par kuru viņa bija sapņojusi kopš pusaudzes gadiem, un visu mūžu tā arī palika mīļākā loma. Ārijas jau bija iestudētas Paula Saksa pārraudzībā, bet noderīgi izrādījušies padomi no konservatorijas profesores Adas Benefeldes, kas savulaik arī dziedājusi šo lomu. Debija notika 1940. gada decembrī jau gatavā iestudējumā, un viņas partneris bija Nikolajs Vasiljevs, labs tēlotājs, kas daudz palīdzējis vēl nepieredzējušai dziedonei. Panākumi bija lieliski. Līdztekus operai aizvien aktīva ir arī koncertdarbība un publikas īpaši iemīļotas ir operēšu mūzikas programmas duetos ar slaveno tenoru Artūru Priednieku-Kavaru. Tiek dziedāta arī kamermūzika, valši un romances, latviešu komponistu mūzika un *bel canto* repertuārs, dueti no operām. Popularitāte milzīga, publikas pārpildītas koncertzāles.

1941. gada 22. jūnijā Elfrīda Pakule ar kolēģiem Aleksandru Daškovu un Leonīdu Zahodņiku dodas uz Maskavā notiekošo estrādes mākslinieku konkursu, bet sācies Otrais pasaules karš izjauc ne tikai šo nodomu – tas liedz arī atgriezties Latvijā. Divu nedēļu vietā Maskavā un Ivanovā tiek pavadīti trīs gadi. Maskavā dziedātāja nokļūst mūzikas dzīves epicentrā – dzied Maskavas Radio koncertu tiešraidēs, sniedz solokontertus nozīmīgākajās koncertzālēs, Lielajā teātrī dzied Violetu ar Ivanu Kozlovski Alfredo lomā. Kopā ar Ivanovā noorganizēto latviešu mākslas ansambli koncertē frontē latviešu divīzijām pie Staraja Rusas. Ansambļa sastāvā bija arī pianists Hermanis Brauns: “Ne visi koncerti noritēja bez starpgadījumiem – dažreiz iznāca bailoties, dažreiz no sirds izsmieties. Reiz atgriezāmie štābā pa nepareizu ceļu, un šī nomaldīšanās

mums gandrīz maksāja dzīvību. Paši nezinādami, kopā ar Elfrīdu un Aleksandru bijām izstaigājuši minū lauku. Elfrīda Pakule nedziedāja ne maršus, ne cīņas dziesmas, bet klusas, liriskas latviešu tautasdziesmas “Aijā žūžū, lāča bērni”, “Skaisti dziedī, lakstīgala”, arī Alfrēda Kalniņa “Plāvēja diendusu” u. c. Šis pavasaris bija Elfrīdas Pakules un Aleksandra Daškova pavasaris, viņi uz mūžu savienoja gan savas mākslinieku, gan ģimenes gaitas. Koncertējām Padomju Savienības malu malās, un Elfrīda Pakule tajos gados tika saukta par vienu no labākajām koloratūrām pasaulē”.

1944. gada rudenī Elfrīda atgriezās Rīgā, trimdā bija devušies daudzi draugi un kolēģi, arī profesors Pauls Sakss. Elfrīda Pakule: “Rīgā ieradās novembrī. Nepaspēju pat vēl ar radiem satikties, kad pie durvīm jau klauvēja Leonīds Vigners – nu, Elfrīd, kas ir, nekāda te amžierēšanās – pie darba! Dzīvoklī auksts, nebija apku-

Elfrīda Pakule un Aleksandrs Daškovs vasarnīcā. 1960. gads

res, elektrības, ūdens, arī opera nebija kārtībā, bet mēs jau sākām. No mākslinieciskā kolektīva bija tikai 50% saglabājušies, bet entuziasms liels. Un decembrī jau notika “Traviatas” atjaunojums. Atjaunoja pēc veco kolēģu un režisoru atmiņām, publikas bija pilna zāle. Un pie diriģenta pulsts, bez šaubām, Leonīds Vigners. Ar viņu bija izdevība sadarboties jau pirms kara. Viņš bija arī simfoniskā orķestra diriģents, un mums bija kopīgi koncerti. Ko es varu teikt par Vigneru? Viņš bija viens no mūsu lielākajiem diriģentiem. Paskarbs, bet pie pulsts visu savu skarbumu atstāj kaut kur un ir ļoti smalkjūtīgs, ļoti muzikāls un ar lielu, lielu māksliniecisku atdevi”.

Turpmākajos gados dziedones repertuārā ienāk vēl desmit lomas: Rozīna, Cara ligava, Marfa, Antoņida, Cariene Gulbe, lēlle Olimpija, Nataša Anatola Liepiņa operā “Sauls lēkts” un eksotiskā Lakmē. Tas arī viss. 1956. gadā Elfrīda Pakule pēc operas administrācijas lūguma atstāja skatuvi un pārgāja darbā uz filharmoniju.

Anna Ludiņa: “Elfrīdas Pakules pāragra aiziešana no skatuves bija liela kļūda. Ja ir tik spīdoša dziedātāja ar tādu koloratūrtehniku, kāda bija viņa, tad noteikti operas pienākums bija meklēt attiecīgu repertuāru, lai Elfrīda varētu atkal spīdēt un parādīties publikas priekšā. Mēs ļoti daudz braucām, kā toreiz sauca, šefības koncertos. Viņa strādāja filharmonijā arī kā dziedāšanas konsultante, bet ar pedagoģisko darbu konservatorijā nesaistījās. Līdz ar to šī Saksa skola, līdzēnais balss plūduma noslēpums turpinājumu nerada”.

50. gadi saistīti ar aktīvu koncertdarbību ne tikai Latvijā, bet visā Padomju Savienībā. Kopā ar Aleksandru Daškovu un kori “Latvija” dziedātāja devās koncertmaršrutos uz Urāliem, Kaukāzu, Krimu, Ukrainu, līdz pat Sibīrijai. Viņa piedalās jauno mākslinieku konkursu žūrijās, divus sasaukumus ir Augstākās padomes deputāte (1946–1954), vara dāsni apbalvo mākslinieci ar visaugstākajiem goda nosaukumiem. 60. gados darbība kļūst rimtāka, regulāras ir uzstāšanās Rīgas Domā un koncertēšanas skolās, bet atpūtas brīžus viņa vislabprātāk pavada draugu lokā vai vasarnīcā Jūrmalā. Šīs zemes gaitas Elfrīda Pakule beidz 1991. gada 31. decembrī Rīgā. ☹

Elfrīdas Pakules balsi klausieties LR 3 “Klasika” arhīvā – 2. jūnija pārraidē “Benefice”